

TÜRK KAĞANLIĞI VE TÜRK BENGÜ TAŞLARI

Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun (2016), Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları, Dergâh Yayınları, İstanbul, 757 s. ISBN: 978-975-995-781-0

Feyzi ERSOY*

Dil Araştırmaları, Bahar 2017/20: 265-268

Necip Âsım Bey'in *Pek Eski Türk Yazısı* adlı çalışmasının İkdam Külliyyatı arasında 1897'de neşredilişinin üzerinden bugün tam 120 yıl geçmiş durumda. Bu küçük risalenin önemi, Köktürk harfleri ve bengü taşlarla ilgili ülkemizde yayımlanan ilk kitap oluşuydu. Geçen süre içerisinde bengü taşlar ve Köktürkçe üzerinde ülkemizde pek çok çalışma yapıldı. Burada tanıtımı yapılacak olan ve Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun tarafından kaleme alınan *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları* adlı eser ise konuyla ilgili 120 yıldır devam eden çalışmaların bugün için en yenisi ve sonuncusu konumunda.

Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları, Dergâh Yayınları arasından çıktı. Vaktiyle, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Mehmet Kaplan gibi duayen isimlerin eserlerini bizlere sunan Dergâh Yayınları, şimdi de Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un bu önemli çalışmasını Türkoloji dünyasına hediye etmiştir. Baskı ve kâğıt kalitesiyle göz kamaştırıcı eserin normal ve bez ciltli olmak üzere iki baskısı yapılmıştır. Her iki baskı da normal kitap boyutundan daha büyük ölçülerdedir. Böyle güzel bir baskı gerçekleştirdikleri için Dergâh Yayınlarını da tebrik etmek gerekiyor.

Prof. Dr. Ercilasun, eserin adının niçin *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları* olduğunu çalışmanın "Söz Başı" bölümünde izah etmiştir. Bu bölümde, bengü taşlarda Türk adının 76, Köktürk kelimesinin ise sadece bir kez geçtiğine dikkat çeken Ercilasun, bengü taşları diktirenlerin kendilerini "Türk" diye isimlendirmelerinden hareketle eserini bu şekilde adlandırdığını ifade etmiştir. Çin kaynaklarında da hep *Tu-cue* "Türk" şeklinde geçen milletimizin adı mademki böyledir, o hâlde bu siyasi teşekkülü "en iyi ifade edecek terim" de "Türk Kağanlığı"dır.

Üç ana bölümden meydana gelen çalışmanın "Söz Başı" kısmı, Prof. Dr. Ercilasun'un "*Bengü taşlar üzerinde çalışmak, Türklük bilimiyle uğraşan bütün bilim adamlarının hayalidir. Hiçbir Türkolog bengü taşlara temas etmeden ilmî hayatını tamamlayamaz...*" cümleleriyle başlıyor. Uzun ve oldukça ayrıntılı kaleme alınan bu bölüm, yazarın âdeta kendi eseri için yazdığı bir tanıtma yazısını andırıyor. Söz Başı'nın ilk cümlelerinde ifade edildiği gibi çalışmalarının her noktasında bengü taşlara temas eden ve onlardan bahseden Türkologlardan biri de Prof. Dr. Ercilasun'dur. Ercilasun, geçmiş yıllarda bengü taşlarla ilgili her ne kadar çok değerli makaleler ve çeşitli yazılar ortaya koymuş olsa da kitap hacminde ve böylesi ayrıntılı bir çalışma, Türkoloji camiasının kendisinden bir beklentisi olmuştur. Eserin yayımlanması, bu haklı beklentileri de karşılamıştır.

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. fevzierso@yaho.com

“Türk ve Türk Kağanlığı” başlığını taşıyan bölüm, çalışmanın ilk kısmını oluşturmaktadır. Türklerin kökenine dair bir “Efsane” ile başlayan (s. 23) bu bölüm, Köktürklerin 745’te yıkılışlarına kadar (s. 328) devam etmiştir. Bu bölümün sonunda ayrıca Batı Kağanlığının devamı olarak düşünülen Türgişler için de bir yer ayrılmıştır (s. 328-337). Ercilasun, ilk bölümün yazımında özellikle çeviri metinler üzerinde yoğunlaştığını ve tarih kısmını bu metinlerden faydalanarak yazdığını belirtmiştir.

Eserde, Köktürk tarihinin anlatıldığı ilk bölümde yerli ve yabancı kaynakların çok iyi kullanıldığı görülmektedir. Cou-şu, Sui-şu ve Tang-şu hanedan tarihlerinin yanı sıra Tung Dien ve Tsu-ci Tung-cien gibi iki önemli Çin kaynağı daha bu bölümde esas alınmıştır. Ayrıca Chavannes’ın yazdığı Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri (Çeviren: Mustafa Koç) ve Mau-tsai tarafından yazılan Çin Kaynaklarına Göre *Doğu Türkleri* (Çeviren Ersel Kayaoğlu-Deniz Banoğlu) adlı eserler çalışmanın bu ilk kısmı için önem teşkil etmişlerdir. Ercilasun, bu bölümü yazarken yukarıdaki çalışmaların dışında René Grousset, Peter B. Golden, Gumilöv, Ahmet Taşağıl, Sadettin Gömeç vb araştırmacıların çalışmalarından da faydalandığını ifade etmiştir.

Hangi döneme ait olursa olsun bir metni, yazıldığı tarihi bilmeden ve anlamadan yorumlamak çok doğru değildir. İşte, belki de bu yüzden Ercilasun, *Türk Dili Tarihi* kitabının söz başı bölümünde “Tarihsiz, Türk dili tarihi düşünülemez.” demektedir. Bu görüş doğrultusunda Ercilasun’un bengü taşları doğru okumak ve daha iyi yorumlamak için Köktürk tarihinin de çok iyi bilinmesi kanaatinde olduğunu anlıyoruz. Elimizdeki çalışmanın da hemen hemen yarısının Köktürk tarihine ayrılmış olması, bunu destekler niteliktedir.

Köktürklerle ilgili yukarıda zikredilen kaynakların çoğunun Türkoloji’ye ilgi duyanlarca bilindikleri hatta bazılarının okunmuş oldukları düşünülse bile, ilk defa bir dilci tarafından Köktürk tarihinin yazılması ve yorumlanması bu çalışmayla gerçekleşmiştir. Ercilasun’un kendisine has üslup özelliği, tarih okumalarına sıcak bakmayanları bile bu eserle farklı bir yola yönlendirecek gibi görünmektedir.

Kitabın ikinci kısmı, bengü taş metinlerinin incelemesi üzerine kurulmuştur. 345. sayfada başlayan ikinci bölümün ilk maddeleri bengü taşların bulunuşu, Köktürk yazısının çözülüş macerası ve yazının kökeni gibi konulara ayrılmıştır. Buradaki bazı bilgilerin Ercilasun tarafından yazılan *Büyük Türk Klasikleri* ve *Türk Dili Tarihi* adlı eserlerdeki ilgili kısımlarla benzerlik gösterdiği görülse de yeni yorumlamalar ve değerlendirmelerin bir hayli fazla olduğunu da belirtmek gerekir.

Eserin ikinci kısmındaki, modern edebiyatta bengü taşların ne şekilde yer aldığı bölümü, çalışmanın dikkat çekici noktalarından biridir. Burada, bengü taşlarla ilgili ilk edebî eser olan *Gönül Hanım*’dan, 2015 yılında yayımlanan ve Ufuk Cengiz tarafından yazılan *Türk Kağanlığı I-Kırık Ok* adlı esere kadar neşredilen toplam yirmi üç çalışma değerlendirilmiştir. Bu çalışmalar içinde en çok bilineni şüphesiz, Atsız’ın ölümsüz eseri *Bozkurtlar*’dır.

Bengü taşlar üzerindeki dil ve edebiyat çalışmaları, ikinci bölümde ele alınan diğer konulardandır. Ayrıca bengü taşlarla ilgili düzenlenen çeşitli toplantılar da bu kısımda değerlendirilmiştir. Metinlere geçilmeden önce ele alınan konulardan özellikle Köktürkçenin dünya dilleri arasındaki yeri ile bengü taşların nasıl bir tarih kaynağı

oldukları gibi kısımlar ve metinlerin kompozisyonlarının üzerinde durulduğu bölümler özgün noktalar olarak dikkati çekmektedir.

“Türk Bengü Taşları” başlıklı metinlerin ele alındığı kısım 497. sayfada başlamaktadır. Prof. Dr. Ercilasun, bu bölümde metinleri “Özgün Biçim”, “Transkripsiyon” ve “Aktarma” adı altında üç başlıkta vermiştir. Yazar, Erhan Aydın’dan alındığını belirttiği Köktürk harfli özgün biçimlerden sonra transkripsiyonlu metne yer vermiştir. Transkripsiyonlu metin üzerinde de noktalama işaretlerini kullanan Ercilasun, bunu metinlerin “daha anlaşılır olmalarını sağlamak” amacıyla yaptığını söylemiştir (s. 497). Yazar, metinlerin sorunlu yerleri için ise Cengiz Alyılmaz’ın belgelemelerini esas aldığı belirtmiştir (14).

Takibi kolaylaştırmak amacıyla kitapta karşılıklı sayfalarda verilen “Transkripsiyon” ve “Aktarma” kısımları için bol bol açıklayıcı nota başvurulmuştur. Sayıları iki yüzü bulan bu notların sayfa altlarında olmayışı verimli okumayı güçleştirmiştir. Ancak, anlaşılıyor ki metinlerin karşılıklı verilmek istenmesi, notların ister istemez sonraki sayfalarda (s. 633-646) yer almasını gerektirmiştir. Dipnotlarda, yazarın önceki çalışmalardan farklı okuyuş ve manalandırmalarına yönelik açıklamaları bulmak çok önemlidir. Çünkü, Ercilasun tarafından da dile getirildiği gibi üzerinde çok kişinin çalışmış olduğu metinlerle ilgili yeni bir çalışma yapan araştırmacıların birtakım sorumlulukları vardır. Farklı okunan ya da anlamlandırılan bir kelimenin hangi sebeplerle yeni bir biçimde okunduğunun ve anlamlandırıldığının muhakkak açıklanması lazımdır.

Eserde, metinler sırasıyla Köl Tigin, Bilge Kağan ve Tunyukuk olarak işlenmiştir. Metinler arasına yerleştirilen ve gerek Ercilasun’un gerekse başka araştırmacıların arşivlerinden alınan fotoğrafların çalışmayı daha da ilgi çekici bir hâle getirdikleri söylenebilir.

Yazarın metinleri okurken *Köl Tigin/Kül Tigin, Tonyukuk/Toñukuk, bodun/budun* okumalarından *Köl Tigin, Tunyukuk ve bodun*’u tercih ettiği görülmektedir. Ercilasun, bu tercihlerinin sebeplerini eserin Söz Başı kısmında açıklamıştır (s. 14-15). Aktarmalarda dikkat çeken noktalardan biri de bazı teklik yapıların bağlama bakılarak yazar tarafından çokluk yapıda aktarılmış oluşudur. Köktürkçede geniş zaman ve şimdiki zaman ayırımının olmaması sebebiyle gerektiğinde şimdiki zaman kipinin kullanılması, *erinç* kelimesinin anlamının çoğu kez *-DXr* olarak verilmesi, *bir-* tasvir fiilinin “tezlik, kolaylık” işlevinin dışında anıtlarda “bitmişlik, kesinlik” işlevinde kullanıldığının da dikkate alınması gibi hususlar, Ercilasun’un metinleri aktarırken yaptığı diğer bazı tercihlerdir. Bütün bu tercihlerin sebepleri de çalışmanın Söz Başı kısmında izah edilmiştir.

Aktarma bölümünde dikkati çeken diğer bazı hususlar şunlardır: Anıtlarda geçen çok bilinen cümlelerden biri olan ve Bilge Kağan’ın ağzından dökülen “*bu ödke olurtum*” ifadesi Ercilasun tarafından “bu zamana ben hükmediyorum (zamanın hükümdarı benim)” şeklinde aktarılmıştır (s. 501). Bunun dışında, Ötügen *yış*, “Ötüken Dağları” (s. 501), *tokurkak sen de tok, arkuk sen* “tok ve inatçısın” (s. 505) diye anlamlandırılmıştır. Ercilasun, *Alp Şalçı ak atın binip tegmiş* ifadesindeki *Alp Şalçı*’nın atın adı olarak değil de atın sahibinin adı olarak değerlendirilmesi gerektiğini de ifade etmiştir (s. 529). Aktarma bölümünü dikkatli okuyanlar, kitapta bunlara benzer başka yeni yorumların da olduğunu görecektir.

Çalışmanın “Sözlük ve Dizin” bölümü, eserin 647-735. sayfaları arasında yer almıştır. Bu bölümde kelimelerin yalnızca anlamları verilmekle yetinilmemiş; ayrıca bir de gramatikal dizin oluşturulmuştur. Çalışma, 737-757. sayfalar arasında yer alan “Özel Adlar Dizini” ile sona ermiştir.

Kitapta yazım hataları da yok denecek kadar azdır. Bir iki yerde font kaynaklı olduğu açık olan çıkmamış bazı harfler mevcuttur. Yeni baskılarda bunlar da kolaylıkla düzeltebilecek nitelikte şeylerdir.

Prof. Dr. Ercilasun’u tanıyanlar ve kendisinin yazılarını okuyanlar, en çetrefilli konuların bile onun kaleminden çıkınca nasıl zevkle okunduğunu ve nasıl kolay anlaşıldığını iyi bilirler. İşte hocamızın bu son eseri de konu olarak zaten ilgi çekici olan bir meselenin Ercilasun’un kaleminden çıkınca nasıl daha da ilgi çekici hâle geldiğinin âdeta bir delili olmuştur.

Soru sorma, düşünme, araştırma ve incelemenin yanı sıra heyecan duymanın da bilimin ve bir bilim adamının en önemli özelliklerinden olduğu muhakkaktır. Heyecan olmadan, arzu ve istek duymadan bilim yapılabilir mi? Yapılsa da etkili ve kıymetli eserler ortaya konulabilir mi? Ercilasun’un eserinin Söz Başı kısmında yazdığı aşağıdaki satırlar, bahsettiğimiz bu heyecanın kanaatimizce yazıya dökülmüş en güzel ifadeleridir: “*Severek hazırlanan bir eserin sonuna gelmek ne güzel! Yıllarca bir konuyla yoğrulmak, âdeta konunun bir parçası hâline gelmek maceralı bir yolculuğa benzer. Uğraştığınız konu, uzun ve karmaşık bir yoldur. Ama sevdanızdır aynı zamanda. Yolda ilerledikçe, engelleri aştığıca siz de konunun bir parçası olursunuz. Bütün engelleri aşıp yolun sonuna gelince sevgilerinize ulaşmış gibi hissedersiniz kendinizi; sevgilerinizle bir olursunuz. şair atalarımızın deyişiyle bu bir “vuslat”tır. Bir olmanın tadını çıkarırsınız uzun süre. Fakat sonra bir başka duygu gelir kalbinize. Sevdanızı duyurmak istersiniz; cümle âlemi haberdar etmek istersiniz. İlgilenir mi âlem? Eh biz sevdamızın mahsulünü duyuralım da âlem ne eylesen!” (s. 18-19).*

Yukarıdaki satırlarda onca yılın tecrübesiyle sanki onlarca eser veren bir Türkolog’un değil de mesleğe yeni başlamış ve henüz ilk eserini yayımlamış bir ismin heyecanı sezilmiyor mu? Prof. Dr. Ercilasun’u yeni kitabı dolayısıyla tebrik ediyor, biz öğrencilerine de örnek olması gereken bu heyecanın ve ilim aşkının asla bitmemesini diliyoruz.